NEAMUL RITUALIC

LUCIA BERDAN

Studiul etnologic al neamului şi al comunităţii, al familiei mari şi al celei restrânse trebuie să reînnoiască bazele unor studii comparative între ieri şi azi, între Europa şi celelalte continente.

(Jacques Le Goff)

Problema discutată în studiul nostru sub titlul generic de *Neamul ritualic* este o problemă de interdisciplinaritate, modalitate ştiinţifică de investigare pentru mai multe domenii, care revine în atenţie la acest început de secol şi de mileniu în avantajul unor cercetări larg cuprinzătoare. Abordăm, aşadar, studiul etnologic al neamului şi al relaţiilor de rudenie stabilite într-o comunitate tradiţională, dintr-o perspectivă interdisciplinară, care ne deschide un cadru general pentru a putea dezvolta problemele proprii. Antropologul american Robin Fox, cel care din 1967 s-a ocupat constant de studierea relaţiilor de rudenie (cercetări care, după părerea sa, se constituie într-o subdisciplină, ***kinship***), recomanda în 1994 ca studiul acestora să se facă şi din perspectiva descoperirii unor „modele de inteligibilitate, cu pretenţii de universalitate". El credea că un asemenea studiu trebuie raportat la comunităţi umane largi şi nu izolate, pentru că din astfel de comunităţi s-au născut şi cele mai vechi forme de asociere umană, de la totemism, ca formă de înrudire primitivă de natură magică, la cultul strămoşilor, care a grupat familia în jurul unui altar sacru. Familia era legată de vatra sacră, tatăl fiind oficiantul sacrificiilor, continuatorul strămoşilor. Potrivit credinţei străvechi din mitologiile clasice cunoscute, numai tatăl poseda principiul misterios al fiinţei şi numai el transmitea scânteia vieţii, considerată a fi de esenţă sacră şi divină. De aceea, cultul domestic se transmitea întotdeauna din bărbat în bărbat, femeile participând la acest cult doar prin intermediul bărbatului (tatălui şi soţului). Pe teren românesc, problematica neamului din perspectivă etnologică se găseşte tratată în lucrări clasice, pe care specialiştii le cunosc şi la care se raportează în studiile lor, precum lucrarea lui Nicolae Constantinescu din 1987, recent reeditată[1].

[1] *Etnologia şi folclorul relaţiilor de rudenie*, Bucureşti, Editura Univers, 2000.

ALIL, t. XLII – XLIII, 2002 – 2003, Bucureşti, p. 191–196

BDD-A1312 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:58:30 UTC)

Neamul ritualic în context românesc, de la cele mai vechi atestări de rituri şi obiceiuri până în zilele noastre, implică străvechi *rituri de denominaţie*, care corespundeau mentalităţilor arhaice şi care creau relaţii de rudenie prin sistemul *înrudirii rituale*. Era un sistem de înrudire aproape la fel de puternic ca şi cel al înrudirii consangvine sau bazate pe afinitate, care acţiona în directă dependenţă de acestea şi care a devenit viabil şi s-a perpetuat prin obiceiurile vieţii de familie, cele calendaristice sau ale sărbătorilor de peste an. Acest tip special de înrudire avea de la început o conotaţie magică, pe care obiceiurile o păstrau şi o perpetuau (cum fac, de altfel, şi astăzi). A existat în societatea tradiţională românească, încă de la cele mai vechi forme, după cum observa Traian Herseni în cartea *Forme străvechi de cultură poporană românească* (1977), obiceiul de a da nepoţilor numele mic de botez al moşilor lor. Autorul lega acest obicei de ideea străveche a unui pământ-mamă (*Terra Mater* sau *Tellus Mater*), care dă naştere tuturor fiinţelor, le hrăneşte, ele primind, apoi, din nou de la el germenele roditor, ceea ce implică ideea că morţii se întorc în pământul matern, unde rodesc din nou, ca orice sămânţă, şi revin la forme tinere de viaţă. De aici, credinţa că generaţiile tinere nu fac decât să reîncarneze fiinţele strămoşilor, de reţinut fiind ideea după care *cultul strămoşilor* este o componentă esenţială, o coloană vertebrală a culturii noastre tradiţionale, care este o cultură întemeietoare. În tradiţia de neam românească se observă până astăzi, cu mici excepţii datorate conjuncturilor sociale (care creează şi în acest domeniu mode), păstrarea principiului masculin în riturile de denominaţie. Se poate urmări cu uşurinţă, în harta din studiul Magdalenei Vulpe[2], preponderenţa componentei patriliniare în atribuirea numelui după strămoşii masculini ai neamului, mai ales la băieţi, virtuali continuatori, prin nume, ai spiţei de neam.

Prin instalarea timpurie a creştinismului, vechiul rit de iniţiere îmbracă haina cultică a botezului, care reglementează şi atribuirea numelui, ca formă de integrare socială şi religioasă a noului membru al comunităţii. Astfel, au devenit importanţi, alături de părinţi, şi naşii de botez ai copilului, ca părinţi spirituali (*patres spirituales*). Acest tip de înrudire rituală (pseudoînrudire) trimite la o formă de înrudire spirituală pe care am discutat-o şi cu altă ocazie, *înrudirea prin moşire* sau *înrudirea prin moşie*, adică prin *moş–moaşă*, ca strămoşi ai neamului.

În *Dicţionarul de etnologie şi antropologie* de Pierre Bonte şi Michel Izard, din 1991[3], se discută felurile speciale de înrudire în articolul *Pseudoînrudirea*. Aici se pomeneşte *înrudirea de sânge*, *înrudirea de lapte* şi *înrudirea spirituală*, ce desemnează relaţiile dintre naşi şi fini, rezultate în lumea creştină din ritualul botezului. Se face precizarea că această din urmă relaţie ajunge să îndeplinească funcţii multiple, legând grupuri sociale din generaţie în generaţie. Pentru zona Balcanilor se face trimitere la Hammel, 1968.

---

[2] *Répartition territoriale des noms de parenté en daco-roumain (d'après l'ALR)*, în „Revue Roumaine de Linguistique", t. XI, 1966, nr. 1, p. 47, harta 6.

[3] Iaşi, Editura Polirom, 1999, p. 512–513.

BDD-A1312 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:58:30 UTC)

Analiza noastră care urmează se face pe material românesc. După dicționarele de limbă română consultate, de la cele mai vechi (Tiktin, Scriban) până la ediția mai nouă a *Dicționarului explicativ al limbii române* (DEX) și la DLR, *moșie* este un cuvânt format din *moș* + sufixul *-ie* însemnând *avere* moștenită din moși-strămoși, *ocină, părinție*, cu valoare de durată, *moștenire veșnică*, adică *transmisă din neam în neam* și, de aici, prin extensie, s-au dezvoltat sensurile *semințe, neam, populație, pământ strămoșesc, țară strămoșească, baștină, patrie*. Lingvistul Ion Coteanu, ocupându-se, în studiile sale, de „doi termeni simbolici: *țară* și *moșie*" (în 1981), era de părere că *moș* însemna nu numai *străbun*, ci desemna și partea de pământ care revenea urmașilor direcți sau indirecți, ceea ce demonstrează continuitatea de stăpânire a pământului. Acest sens îl relevă textele vechi, unde întâlnim formulări de tipul „această moșie este de trei moși"[4]. *Moșii* ca *nași*, problemă de care s-a ocupat, printre alții, și Paul H. Stahl în 1979 și 1993[5], adaugă relației de consangvinitate existente („străbun", bătrân dintr-un grup de oameni, înrudiți între ei) nuanța relației spirituale. Altfel spus, moșii erau adevărații inițiatori ai noilor membri ai societății tradiționale, de la naștere până la căsătorie. Apartenența de neam, dictată de regulile rudeniei consangvine sau spirituale, nu înceta nici după moarte, ci se continua prin mulțimea riturilor funerare și a obiceiurilor de cinstire periodică a celor morți, prin cultul strămoșilor.

În cadrul obiceiurilor de naștere, *înrudirea prin moșire*, prin *moașă*, ca oficiantă a ceremonialului și totodată și *rudă spirituală*, ca *moașă de neam, de moștenire, de baștină, de ocină*, era o componentă de *structură* a relațiilor de neam, cu încărcătură preponderent rituală. Uneori, moașa putea fi chiar rudă prin consangvinitate cu cel moșit (în cazul când era bunica paternă). Henri H. Stahl și Paul H. Stahl numesc acest tip special de înrudire spirituală prin moașă *înrudirea prin moșie*, pentru că *moașa de neam*, împreună cu *moșul* sunt, prin tradiție, și nașii de botez ai copilului, mai cu seamă când acesta este băiat, deci continuatorul de nume și de moșie al neamului. În majoritatea răspunsurilor la capitolul *Naștere* dintr-un *Chestionar etnografic și folcloric general*, care se află în Arhiva de Folclor a Moldovei și Bucovinei (AFMB), se menționează că nașii de cununie trebuie să fie nașii de botez ai băiatului, care erau, de fapt, *moșii de neam* (moșul–moașa). Aceasta este dovada clară că, într-o mentalitate tradițională, acest tip de înrudire rituală se transmite din neam în neam, iar structura patriarhală se păstrează, în linii generale, chiar în condițiile schimbărilor sociale intervenite în decursul istoriei neamului. În această privință, studiile etnologice trebuie coroborate cu cele lingvistice și cu cele genealogice. Se poate observa, din numeroasele răspunsuri primite (cf. AFMB) și analizate de noi, că spița de neam patriliniară are și pe plan ceremonial rolul preponderent pe care îl are în viața socială și istorică a neamului. Prin riturile de denominație (din cadrul obiceiurilor

[4] Nicolae Constantinescu, *op. cit.*

[5] Vezi, mai ales, articolul *Moșitul și năsitul. Transmisia lor în cadrul neamului*, în „Revista de etnografie și folclor", t. 38, nr. 5, 1993.

BDD-A1312 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:58:30 UTC)

de naştere) se realizează prima încadrare ceremonială a copilului în grupul de rude căruia îi aparţine, în seria de generaţii ale acestuia. Transferul calităţii de *moaşă de neam* de la *soacră* la *noră* intră în mecanismul înrudirii rituale *prin moşire* şi prin *moşie*, nora ocupând exact aceeaşi poziţie pe care cu o generaţie în urmă a deţinut-o propria ei soacră, în timp ce soţul moaşei (moşul) este consangvin, peste o generaţie, două sau mai multe, cu copilul moşit. Când moaşa aparţine aceluiaşi neam, prioritară se consideră legătura stabilită *prin moşie* (sistemul de înrudire *moş–moaşă*), ca o consecinţă rezultată din vechea organizare a familiei. În cazul când moaşa nu era din acelaşi neam, ea devenea, prin practicile rituale efectuate, ca şi rudă, la fel ca soţul ei. În această situaţie este evidentă *înrudirea prin moşire*. Moaşa numea pe femeia lăuză, cu care era sau nu rudă, „nepoată", iar pe copil, „nepot". Între familia lăuzei şi familia moaşei se stabilea o legătură cvasisimilară aceleia consangvine. Nepotul moşit îl numea pe soţul moaşei *moş* sau *moşoi* (augmentativul trimite la calitatea de cel mai mare dintre moşi). În felul acesta, moaşa devine „rudă" cu tot satul, cu toată comunitatea respectivă.

Un aspect particular al înrudirii rituale *prin moşie* (sistemul *moş–moaşă*) era, în satul tradiţional românesc, încadrarea în spiţa de neam (şi, implicit, în cultul strămoşilor) a copilului născut în afara căsătoriei (sau fără căsătorie). Aici intervin din nou *moşii*, de data aceasta legătura făcându-se doar cu cei materni. Absenţa spiţei de neam patriliniar impunea ca încadrarea nou-născutului să se raporteze la seria de generaţii a grupului de rude matern. Caracterul special al împrejurării, conotată negativ de societatea tradiţională, pentru că nu respectă normele impuse de tradiţie, făcea necesar ca pe plan ceremonial să se efectueze rituri prealabile de apropiere de riturile şi regulile în vigoare. Avea loc, mai întâi, o *nuntă magică* a fetei-mamă la pom (salcie, răchită), menită a o încadra ceremonial în grupul de neveste. Acest obicei arhaic a fost semnalat şi descris în secolul al XIX-lea de Teofil Frâncu şi George Candrea[6], iar în secolul al XX-lea de Ion Chelcea, după informaţiile culese în Caraş-Severin[7]. Spiţa de neam a mamei copilului o suplineşte, în acest caz, pe cea patriliniară. Este vorba de una dintre cele mai vechi forme de înrudire rituală, cu repercusiuni în plan social şi istoric, pe care etnologii clasici au numit-o *înrudire uterină*. Copilul născut în aceste circumstanţe, în care se încălcau riturile şi regulile în vigoare, primea numele de botez al *moşului* sau al *moaşei* materne. Sancţiunea în plan ritual şi social se făcea prin sistemul de denominaţie prin poreclă (devenită, peste generaţii, nume de familie): Florea, Florean, Buruiană, Fochi, Bitang, Ilegitimu.

Un alt aspect al înrudirii rituale *prin moşie* se încadrează în sistemul de relaţii stabilit prin *înfrăţire* sau *însurăţire*, sistem care se integrează riturilor de trecere (de vârstă). Este vorba de un tip special de înrudire, care a căpătat o pronunţată conotaţie economică, socială, adică ritul îmbracă, în acest caz, o formă de

[6] *Românii din Munţii Apuseni (Moţii)*, Bucureşti, Tipografia Modernă Luis, 1888.

[7] *Obiceiuri în legătură cu viaţa omului în Pătaş şi Borlovenii Vechi, Caraş*, în „Revista de folclor", 1958, nr. 3, p. 55–82.

BDD-A1312 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:58:30 UTC)

organizare economică, cu efecte patrimoniale. *Înfrăţirea pe moşie* este, după definiţia lui Romulus Vulcănescu[8], o legătură „ce se stabileşte între persoanele străine în cadrul unei comunităţi obşteşti prin munca în comun a pământului liber, sau aservit, în condiţiile unei fraternităţi stabilite pe diferite căi". Informaţii preţioase în această problemă de interdisciplinaritate găsim şi în alte lucrări[9]. De pildă, în lucrarea lui I. Minea şi L. T. Boga[10] sunt citate documente care atestă faptul că se înfrăţeau ritual nu numai străini între ei, cum spune Romulus Vulcănescu, în lucrarea citată, ci şi rudele între ele, ritul fiind garanţia perpetuării unor astfel de jurăminte şi angajamente peste generaţii. Aceste aspecte sunt discutate şi de Petru Caraman[11], care observa că tipul de înrudire la care ne referim, cu un puternic caracter religios şi economic, face armonie perfectă cu vechiul tip ritual de esenţă magică prin excelenţă. În Muntenia şi Oltenia, arată P. Caraman, *înfrăţirea pe moşie* se celebra în biserică, *pe cruce şi pe evanghelie*, după ce, în prealabil, jurămintele rituale ale fraţilor de cruce se făcuseră *pe pâine şi pe sare*. Prin acest tip de *înfrăţire pe moşie*, fraţii de cruce dobândeau fiecare asupra averii celuilalt drepturi egale, ba, uneori, mai mari decât fiii sau fraţii naturali. „Era mai aproape fârtatul decât fratele", spunea un informator din Lăpuşul Românesc, citat de N. Constantinescu în lucrarea la care am făcut referire. V. Scurtu, analizând termenii de înrudire în limba română, observă că „Dreptul şi datoriile ce au fraţii şi surorile adevărate, tot acel drept şi datorii aveau fraţii şi surorile de cruce"[12]. La aceste reglementări rituale, cu valoare juridică şi socială, se referă şi Gh. Cronţ, în lucrarea sa din 1969[13], ca şi sociologul H. H. Stahl, într-o lucrare din acelaşi an[14]. H. H. Stahl insista asupra fenomenului social al transformării acestui obicei ritual într-o modalitate de acaparare de proprietăţi: „Devenant frère avec l'un des membres de la communauté paysanne, les seigneurs acquéraient les mêmes droits que les autres membres de la communauté, entre autres, celui d'acheter les propriétés locales mises en vente. Ils accaparaient, ainsi, les terres de l'intérieur"[15].

Printre variantele de înrudiri rituale ale tipului *înfrăţirea pe moşie* era *năşia de moşie* sau *cuscria de moşie*, având ca scop păstrarea sau transmiterea proprietăţii, mai ales când nu existau urmaşi (moştenitori) de drept. În felul acesta, *moşia* se

[8] *Etnologie juridică*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1970, p.79.

[9] N. Iorga, *Anciens documents de droit roumain*, vol. I, Paris–Bucureşti, 1930, p. 93, 97; I. Minca şi L. T. Boga, *Cum se moşteneau moşiile în Ţara Românească până la sfârşitul secolului al XVI-lea. Contribuţiuni la istoria vechiului drept în Ţara Românească*, Iaşi, vol. I–II, 1933–1935.

[10] Vezi nota 9.

[11] *Înfrăţirea rituală la popoarele sud-estului european şi originea ei traco-ilirică*, în vol. „Studii de folclor", III, Bucureşti, 1995, p. 214 şi urm.

[12] *Termeni de înrudire în limba română*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1966, p. 122.

[13] *Instituţii medievale româneşti. Înfrăţirea pe moşie. Jurătorii*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1969, p. 40 şi urm.

[14] *Les anciennes communautés villageoises roumaines. Asservissement et pénétration capitaliste*, Bucarest–Paris, 1969.

[15] *Ibidem*.

BDD-A1312 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:58:30 UTC)

păstra în familie şi se transmitea (se moştenea) conform cu drepturile de moştenire ale fraţilor adevăraţi.

Frăţia de moşie, sistem de înrudire rituală cu valoare de reglementare juridică, asigura conservarea proprietăţii familiale (*a moşiei*) şi contribuţia la întărirea grupului familial al comunităţii respective. Etnologii notează şi în zilele noastre conservarea unor asemenea practici rituale în zone arhaice precum Bucovina, Chioar, Lăpuş, Buzău, Ilfov etc., ceea ce demonstrează că *înfrăţirea rituală* s-a practicat pe aproape tot teritoriul românesc[16].

Studiul nostru se opreşte, deocamdată, doar la aceste forme arhaice de înrudiri rituale, cu importante repercusiuni sociale, istorice asupra neamului, urmând să continuăm, într-o viitoare cercetare, cu „năşia rituală", formă de înrudire spirituală paralelă cu înrudirea de sânge, pe care o completează şi căreia îi adaugă pecetea rituală a mentalităţii poporului respectiv.

LA LIGNÉE RITUELLE

RÉSUMÉ

Le problème ci-traité fait recours à l'interdisciplinarité pour analyser un des composants les plus importants de la culture traditionnelle roumaine, celui concernant les relations de parenté.

Dans la littérature internationale spécialisée, on traite ce problème dans une sous-discipline: la *kinship*, proposée dès 1967 par Robin Fox, anthropologue américain, et qui s'est imposée depuis. Jacques Le Goff remarquait, à son tour, que «l'étude ethnologique de la lignée, de la grande famille, aussi bien que de celle restreinte, doit renouveler les fondements des études comparatives entre aujourd'hui et hier, entre l'Europe et les autres continents». La lignée rituelle «est celle qui, à travers les pratiques rituelles archaïques, bien établies par la tradition au cours des temps, coexiste avec la lignée établie par consanguinité et la complète».

L'auteur discute, en ce sens, des anciens rites de dénomination qui créaient des relations de parenté par le système de parenté rituelle (aussi nommée parenté spirituelle). On inclut dans ce système les notions de *moş–moaşă*, comme représentants vivants des ancêtres de la lignée. Par le processus nommé «moşire», «moaşa de neam» s'apparente pratiquement au village tout entier, si bien qu'elle appelle les femmes qui viennent d'accoucher «petites-filles» et les nouveau-nés «petits-fils». Ces derniers auront des obligations rituelles à son égard: à l'occasion des grandes fêtes (Noël, Pâques), ils devront la visiter et lui apporter des cadeaux.

Une autre forme de parenté spirituelle est celle que H. H. Stahl nommait «parenté spirituelle avec le parrain» (les parrains de baptême et de mariage, comme parents spirituels de l'enfant, puis des jeunes mariés).

Pour finir, un autre mode de parenté rituelle analysé par l'auteur est celui par fraternisation («frères de croix» et «sœurs de croix»).

Dans une société traditionnelle, le problème a des répercussions sociales, historiques et culturelles.

Institutul de Filologie Română
„A. Philippide"
Iaşi, str. Codrescu, nr. 2

[16] Vezi vol. *Graiul, etnografia şi folclorul zonei Chioar*, Casa Judeţeană a Creaţiei Populare, Baia Mare, 1983.

BDD-A1312 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:58:30 UTC)